

+ WERNER SOMBART

Υ Π Ο

Δ. ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΙ

'Ο μέγας Γερμανός οἰκονομολόγος και πρὸ παντὸς κοινωνικὸς φιλόσοφος τῆς ἐποχῆς μαζ., δ. Werner Sombart, ἀπέθανε (Μάϊος 1941), διὰ νὰ μὴ ἔλιγ φύνεται τὸ τελοῦς και τοῦ δεντρόφου και φροικιωτέρου παγκοσμίου πολέμου, εἰς διάστημα μιᾶς εἰκοσιετίας.

'Ο Sombart ως οὐδεὶς ἄλλος συνεκέντρων σήμερον τὴν ίδιοτηπίαν τῆς Γερμανικῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης και διεμόρφωσε παραγωγικώτατα τὴν ἡρχίαν κληρονομίαν αὐτῆς ἀπὸ τοῦ Roscher μέχοι τοῦ Schmoller. "Ο, τι εἰδικῶς εργον ἐθνικῶς εἶχε νὰ επιδείξῃ σήμερον ή Γερμανικὴ οἰκονομικὴ ἐπιστήμη, τοῦτο προήρχετο κατὰ μέγα μέρος ἀπὸ αὐτόν. Καὶ διὰ τοῦτο ὑπερφέρεντας ἀτέβλεπεν αὐτὴν πρὸς τὸ μέγια ἔργον του. Προοδοποιητικῶς ἔργα ποιεῖται εἰς ὅλα τὰ πεδίαν εἰς τὰ δροῦαν ἡσχολήθη, ηὔρουνε διαριῶς προσποιεῖται τὸ βλέμμα του και προσποτάθει νὰ διοχληρώνῃ τὰ συμπερίσματά του κατὰ τρίτον μοναδικὸν και ἀριστοτεχνικόν. "Η τίσις του προηκολούθει τὴν 'Ἀριστοτελήν φησι: «Ἐπιστήμη μὲν γὰρ πᾶσα τοῦ ἀεὶ ὄντος, ή μὲν ἐπὶ τὸ τοιούτο, τὸ δὲ συμβεβηκός ἐν οὐδετέρῳ τούτων ἐστίν». 'Αγωνιστής πάντωτε και τοῖς προβεβηκούσιν ἡλικίαιν, συνέγιζε τὸ ἔργον του ὃς νεαρὸς καινοτόμος. "Ετοι περίπου, εἰς τιμητικὸν ἀφέρευτα ἔργων ποιῶν (¹) ἐπὶ τῇ ἐβδομηκονταετηρίδι του, τῷ 1933, ἔχαρακτήριζεν ἀλφῶς τὸ ἔργον του δ. A. Spiethoff.

'Ο Sombart κατελάμβανεν ἐπίλεκτον θέσιν εἰς τὴν ἐκπνείσυσαν πλέον γερμανικὴν ἵπτωσιζήν σχολήν, καίτοι ἐν πολλοῖς: διῆς ιπατο πρὸς αὐτήν. "Η ἔρευνά του διέφερε τῆς τοῦ Schmoller τελείως. 'Ο Sombart ἐπεζήτει ἔννιαίν ἔξηγησιν ἐκ τῶν τελευταῖων αἰώνων, τὴν ἐποικοδόμησιν ὥλων τῶν ἴστωρικῶν ἐκδηλώσεων εἰς καινωνικὸν τὸ σύστημα, μὲ μίαν λέξιν ἐκφένο τὸ δρόποντον ἐκάλει οὕτος «ἀναγνωγὴν εἰδικῶς θεωρητικήν». "Η οἰκονομικὴ καινωνιολογίαν και τὰ ἐκ τιμής; ἀτώ. εργει τιλούσιφεκά διδάγματα διέφερον αὐτὸν πρὸ πανιός.

1) Το ἐφεδρίτιον συνεογετεικὸν ἔργον τοῦτο προσφινῶς ἔχαρακτηρίσθη ώς ἡ μελοδία τοῦ ἔργου τοῦ Sombart, ἀτε πριῶν τῶν ἐν τῷ τιμητικῷ τούτῳ τόμῳ ἐργασιῶν ἀναφερομένων εἰς τὰ πεδία, εἰς τὰ δροῦαν διελαμψεν ή ποφία τοῦ διδασκάλου, ἢτοι εἰς τὴν Οἰκονομικὴν θεωρίαν και 'Ιστορίαν, καθὼς και εἰς τὰ πρακτικά προβλήματα τὰ ἀροղῶνται τὴν διαμόρφωσιν τῆς νεωτέρας συνθέσιως: τῆς οἰκονομίας

Άλλος της οίκονομαίες λίντεκύπτονται κοινωνίες πρέπεις και διαμορφώσεις, ή ψυχολογία των, ή έτσι οίκονομικής ζωής διομιζόμενη ψυχολογία του οίκονομικώς δρώντος αντίρρητου πάπασχολοντών απότον. Και την Οίκονομικήν Ιστορίαν μετετίπει διὰ νέα κοινωνιολογήση. Η τοιαύτη έπιστηματικοθεωρητική έρευνα του Sombart, ήταν δέν στηρίζεται μόνον εἰς την Ιστορίαν, ή πολὺ διλογίων εἰς άποβολιμαίνους πρωταγανδιστικού. σκοπούς —όντς πλλίχις συμβαίνει σήμερον— ἀλλά χρησιμοποιεῖ και δῆλος τὰς νεωτέρους προσδόσους της ψυχολογίας, ἔτυχε της πλήρους ἐπιδοκιμασίας —ὅπως και αἱ παρόμοιαι της τοῦ Webb's ἐν Ἀγγλίᾳ, τοῦ Thornstein Vehlen, ἀφηγούντων Βρετανισμοῦ και βαθυνούστατων ἐρευνητῶν της νεωτεραίας ἀμερικανικής οίκονομίας— και ἀλλαγοῦν και δὴ ἐν Ἀμερικῇ, ὅπου αὗτη ἀπεκλήθη ὑπὸ τοῦ Mitchell «Ινστιτούσιοναλιστική» (¹) (Κοινωνιολογική Οίκονομία).

Κοινωνιολόγος και κοινωνικός φιλόσοφος ήτοι λοιπόν ο Sombart μὲ έμβαθυνσιν εἰς την οίκονομικήν δεῖπνιν τῶν κοινωνικῶν οικισμούντων αιώνων γενικῶς (κοινωνιολογικῶς).

Τό δέχγον τοῦ Sombart θά περιμείνῃ ἐπὶ μακρὸν δεσποτῶν τῆς οίκονομικῆς ἐπιστήμης και διὰ κινηδηγῆ αὐτήν ἀεραλῶς εἰς τὰς δυσκόλους διερευνήσεις της

* * *

Το Opus magnum τοῦ Sombart είναι ὁ νεώτερος κεφαλοτοκρατομός. Τὸ κλασσικὸν δέχγον τοῦτο αποτελεῖ γενετικήν-συστηματικήν αναπτυξίαν της οίκονομικῆς ζωῆς τῶν εὐθυπατικῶν λαῶν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς ιη: (²) μέχρι

1) Πρβλ. Theo Surányi—Unger : Die Entwicklung der Theor. Volkswirtschaftslehre im ersten viertel des 20. Jahrh. 1927 σελ. 207, 37 κλπ. Άι ἀγχαὶ τοῦ Ινστιτούσιοναλισμοῦ ἡ Βρετανισμοῦ, τῇ; νεωτάτης ταύτης τάσεως εἰς την Ἀμερικανικήν οίκονομικήν, ἡ δύοις διαρκῶς ἐνδυναμούται, στηρίζεται εἰς τὴν νέαν ἀμερικανικήν ψυχολογίαν. Εἰς τὸ ίδεολογικὸν οίκοδόμημά ιη: οιντοικίζονται πάντας; ἀπόψεις τῇ; γερμανικῇ; πειραματικῇ; ψυχολογίας, τίς περι εξελίξεως θεωρίας τοῦ Spencer και εἰ; το βάθυς; αὐτῶν αἱ ίδειαι τῇ; παλαιά; ἀγγλικῆς συνειρρητῆς ψυχολογίας. Δέν πρέπει περιμετέρω νά παραγγωρίζεται τὸ γεγονός, δει δ εἰς τὸ χεντρον τῇ; νέας ταύτης; διδυσκούλιες εὐρισκόμενος σχετικομός. Ἐφαπτεται με τὰς θεμελιώδεις ίδειας τῇ; Γερμανικῇ; Ιστορικῇ; σχολῆς; κοι εἴτος παλαιν ταύτης ίδιαζοντος; μετα τῶν ἀντιλήψεων τοῦ Bruno Hildebrandt Βλ. και τοῦ «Ἀρχείου» τούτου τόμον Κ (1910) σελ. 288 John Bates Clark ὑπο Λ. Σιδέρου.

2) α) Ατὸ τῇ; ἀρχῆς τῇ; σημαίνει ἀπὸ την ἀποχήν ἔκκινην, καὶ τ' ή οίκονομική ζωὴ τῶν λαῶν, . ἵτινες κατέλιμβον την Εὐρωπὴν ἀπὸ τῇ; μεταναστεύσεως τῶν ἑταῖνων (375 μ.Χ.), ηρχισεν ἐξ ίδιας δυνάμεως ἀναπτυσσομένη ἀπὸ τῇ; ἐπιχής τῶν Καραβιδῶν (1413 μ.Χ.) περίπου, ή μὲ προσωπικού δρόσημα : ἀπὸ τοῦ Καραβίου τοῦ Μεγάλου μέλει τοῦ Stinnes και Piermont Morgan.

β) Εὐθυπατικῶν λαῶν : ίδιαζόντως ἐλλήφθησαν ὑπ' δψιν οἱ νοτιο-, δυτικο και μέσω-ευρωπιτέσιοι λαοί (Ιταλία, Γαλλία, Μεγάλη Βρεταννία, Ολλανδία, Γερμανία, Λύττορια.—όπιγώτερον δὲ ή Ισπανία, Πορτογαλία, Σκανδιναντικοι χώραι,

σήμερον. Τῷ 1902 ἐκδοθὲν τὸ πρῶτον διεσκευάσθη ὁριστικῶς τῷ 1916, συνεπληρώθη δὲ διὰ τοῦ Γ' τόμου τῷ 1927. Ἐκτοτε πολλάκις ἐπανεξεδόθη καὶ ἐκυκλοφόρησεν ἀνύ δεκάδας χιλιάδων. Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο, εἰς τὸ δόποιον δπως εἰς τὰς μεσαιωνικὰς μητροπόλεις συντονίζονται εἰς ἀρμονικὸν σύνολον τεράστιαι μᾶζαι ὑλικοῦ ἐμψυχοῦντος καὶ ἀντικειμενίζοντος ἀνάγλυφα τὴν ἴστορικὴν παράδοσιν, οὕτως καὶ ἐνταῦθα, ὁ Sombart σταθερῶς ἔχόμενος τοῦ ἰδίου σκοποῦ του καὶ ἵγοήτευτος παραμένων ἀπὸ τὴν πολυφωνίαν τῶν φιλοσοφικοῦστορικῶν, διαιλεκτικῶν καὶ κοινωνικούθεωρητικῶν μελωδιῶν, φθινένει εἰς τὸν μέγαν σκοπόν του: τῆς ἀναπαραστάσεως τοῦ δλου εὐρωπαϊκοῦ βίου πασῶν τῶν ἐποχῶν καὶ τῆς ἴστορίας τῶν νεωτέρων ἰδεολογιῶν—μετα τῶν ἀναγκαίων πάντοτε συγχριτικῶν ἀπόψεων πρὸς τὰς ἀμερικανικὰς συνθήκας καὶ τῆς πειστικῆς διευχυνήσεως διεσταμένων γνωμῶν—. Τὸ ἔργον

Ρωσσία. 'Ωσαύτερις ἐλήφθησαν δεόντες ὑπ' ὅψιν αἱ ἀσιατικαί, ἀφρικανικαὶ καὶ ἀμερικανικαὶ ἀποικίας τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν.

γ) Γενετικῶς - συστηματικῶς σημαίνει διε ἔκαστη καθ' ἑαυτὴν ἐκδήλωσις τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς ἀναμετρεῖται πρὸς τὸ ἔκαστον κρατοῦν οἰκονομικὸν σύστημα. 'Η ἐννοια τοῦ οἰκονομικοῦ συστήματος καὶ κατὰ ταῦτα τῆς οἰκονομικῆς ἐποχῆς, μᾶς χρησιμεύοντα διὰ τὴν τακτοποίησιν δλου τοῦ ἀπειροπλήθος ὑλικοῦ, τὸ δόποιον θὰ ἡδύνατο νὰ διευθετηθῇ μόνον μὲ τὴν διαρκῆ βοήθειαν τῶν δύο τούτων Ιθυνουσῶν ἐννοιῶν.

Τὰ συστήματα τὰ ὄποια ἐννοιολογικῶς καθαρὰ (ἰδεώδεις τύποι) διαπιστώνει ὁ Sombart εἰς τὴν μαχαρίωνα αὐτὴν ἐποχὴν (800—1914) ὡς ἐπικρατήσαντα ἐν Εὐρώπῃ εἰναι τρία: 'Η ἀεριμικὴ οἰκονομία ὑπὸ τὰς δύο τῆς μορφάς, ὡς ἀγροτικὴ ἡ ὡς γαιοκτηματική, τὰ ἐπαγγέλματα, ὁ κεφαλαιοχρατισμός. Τὴν ἀλληλή διαμόρφωσιν τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τῶν εἰς τὰ τρία αὐτὰ συστήματα ἀνταποχρινομένων ἀλληλοδιαδόχως, κατὰ τὴν τελευταίαν χιλιετηρίδα, οἰκονομικῶν ἐποχῶν προτίθεται τὸ ἐν λόγῳ ἔργον πρὸ παντὸς νὰ ἀναπαραστήσῃ. 'Ο Sombart πιστεύει διε τὸ τοιούτον: πανευρωπαϊκὴ καὶ οἰκονομικῆς συνθήσεις δηλ. ιστορία συγγράφεται τὸ πρῶτον ηδη. διότι, ἀνεξαρτήτως μικρῶν τινων μονογραφιῶν, δλαι αἱ ἐκτεταμέναι οἰκονομικαὶ Ιστορίαι τοῦ W. Cunningham, (The growth of english industry and commerce 2 vol) τοῦ Levassieur (Histoire des classes ouvrières et de l'industrie en France 4 vol.), τοῦ Inama - Sternegg (Deutsche Wirtschaftsgeschichte 3 Bde), τοῦ Kowalewsky (Die ökonomische Entwicklung Europas bis zum Beginn der kapitalistischen Wirtschaftsform (Deutsch in 7 Bänden)) ήσαν μᾶλλον Ιστορίαι τῆς οἰκονομικῆς τάξεως, (ειδος οἰκονομικοῦ δικαιαίης ιστορίας) οὐχὶ δὲ τοῦ κρατοῦντος οἰκονομικοῦ τρόπου παραγωγῆς. Τὰ προμνημονεύθεντα ἔξοχα ἄλλοτε καθ' ἑαυτὰ ἔργα, εἰναι σήμερον καὶ κατὰ μέγα μέρος ἀπηρχαιωμένα, καθόσον ἀφορῷ τὰ ζητήματα, μέθοδον καὶ συμπεράσματά των. 'Ο Sombart εἰς τὸ ἔργον του τοῦτο ἐπιζητεῖ νὰ ἀναπαραστήσῃ πῶς ἐν τῇ πραγματικότηται διεμορφώθη ἡ πρὸς συντρήρησιν τοῦ ἀνθρώπου μέριμνά του, πῶς ἔτετυλιχθησαν ἐν τῇ πραγματικότηται τὰ οἰκονομικὰ ζητήματα. Τὶ δὲ ἀγρότης καὶ δὲ γαιοκτήμων, τὶ δὲ παγγελματίας καὶ δὲ ἐμπορος ἐσκέψθησαν, ἐπεδιώξαν, ἐπροξέν, πῶς συνηρμόσθησαν αἱ καθ' ἔκαστον πράξεις των εἰς τὸ θαυμάσιον πλαστούργημα τῆς καθόλου κοινωνικῆς οἰκονομίας. Πρὸς τὸ ἔργον του δομοιάζοντα θεωρεῖ δ Sombart τὸ τοῦ Schmoller καὶ Bücher, ἀμφότερα δρμῶς ταῦτα δὲν ἐπιδιώκουν συστηματικὴν ιστορικὴν ἀναπαράστασιν τῆς ἔξελιξεως τῆς οἰκονομίας εἰς τὰς διαφέρουσις χώρας.

τοῦτο καθιερῶσαν κλασσικῶς τὴν φύσιν, τὰς περιόδους, τὴν ἐμφάνισιν, ἄνθησιν καὶ κατάπτωσιν (¹) τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν—(Προκεφαλαιοχρατισμός [ἀρχαὶ καὶ μέσα τοῦ μεσαιῶνος], πρώτος κεφαλαιοχρατισμός, [16—17—18 αἰών], ὑπερκεφαλαιοχρατισμός, [1760—70—ή μεγάλης σημασίας τεχνικὴ ἐφεύρεσις τῆς παρασκευῆς τὸ πρῶτον τοῦ Κῶν καὶ τῆς χρήσεως τῶν παραγάγων του—μέχρι τοῦ 1914], ὅψιμος κεφαλαιοχρατισμός, [παγκόσμιος πόλεμος τοῦ 1914 καὶ ἔξης—ἐπικράτησις κανονιστικῶν ἀρχῶν εἰς τὸν φυσικὸν κεφαλαιοχρατισμόν, ὑποχώρησις οἰκονομικῆς ἐντατικότητος, ἐκθρόνισις τοῦ πρωταιτίματος τῆς ἀπολύτου κερδοσκοπίας, δημοκρατικοποίησις ἐκμεταλλεύσεων κλπ.]) ἀπέβη τὸ ἔργον τὸ δροῦν δὲν δύναται τις νὰ μὴ ἐρευνήσῃ διὰ πάντα τὰ σχετικὰ ζητήματα. Τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ Sombart φέρει τὰ χαρακτηριστικὰ τῆς μεγάλης φυσιογνωμίας του καὶ ἀποβαίνει, ώς ὁ Ernst Troeltsch ἔλεγεν, εἰς τῶν θεμελιωδῶν δγκολίθων τῆς συνοικῆς ήμῶν οἰκονομικῆς καὶ πνευματικῆς ίστορικῆς γνώσεως.

“Ἐνα ἔκ τῶν τὴν περισσοτέραν ἐπίδρασιν ἀσκησάντων ἔργων τοῦ Sombart εἶναι καὶ τὸ «Ἄι τρεῖς Πολιτικαὶ Οἰκονομίαι». Εἶναι πλατύγραμμος καὶ ὀδρὸς ἐπιστημονικὴ κριτικὴ τῆς δῆλης περὶ οἰκονομίας διδοποκαλίας, συνάμα δὲ φιλοσοφία τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας. “Οταν συναναρριχᾶται τις, ὡς προσφυῶς ἐλέχθη, μετὰ τοῦ Sombart εἰς τὰ ὑψη, εἰς τὰ δροῖα ὁδηγεῖ τὸ ἔργον τοῦτο, ἀντιλαμβάνεται τὴν διεύρυνσιν τῆς Ἐπιστήμης εἰς τὸ ὑπερεπιστημονικόν, διαγιγνώσκει τὴν προσπάθειαν τῆς κατανοήσεως καὶ συλλήψεως τῶν ἀπωτάτων κινητηρίων καὶ ιδινούσῶν δυνάμεων ἐν τῇ Οἰκονομικῇ ποκέψει. Πᾶς τις ἀγωνιζόμενος διὰ φιλοσοφικὴν ἐπίγνωσιν καὶ ἐμβάθυνσιν, αἰσθάνεται βαθεῖτεν εὐγνωμοσύνην πρὸς τὸν ἐργάτην τοῦ ἔργου τούτου.

Τὸ ἔργον τοῦτο ἔγνωρισα διὰ μακρὰς κριτικῆς ἀναλύσεώς του παρ’ ήμεν (²) συσχετίσας αὐτὸν ἐν πολλοῖς καὶ μὲ τὴν Ἑλληνικὴν κίνησιν εἰς παρόμοια ζητήματα (³).

1) Ἀλλα ὄρόσημα — πάντως ἀπὸ ἄλλων οἰκονομικοῖστορικῶν κατηγοριῶν δομώμενα—καθάρισαν ὁ Naumanu, ὁ Plenge, ὁ Liefmann κ.ἄ.

2) Βλ. ‘Ο W. Sombart καὶ ἡ συστηματοποίησις τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας Μεθοδολογικὴ ἀνάλυσις, ‘Ἀρχεῖον’ τόμ. I (1930) σελ. 165—212. ‘Ο Sombart θεωρεῖταις ηγχαριστήθη διὰ τοῦτο καὶ δὴ ἐκ τοῦ γεγονότος διεῖ δροῖς τινὲς μάλιστα αὐτοῖς ἀπεδόθησαν γλωσσικὲς ἐπιτυχέστερον εἰς τὴν Ἑλληνικὴν καὶ ἀπὸ αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς γερμανικούς μάντιστοίχους.

3) Τὴν ἔργασίαν ταύτην δὲ Βαρβαρέσσος παρήλθεν ἐν σιωπῇ εἰς κρίσιν του ἐν τῇ νομικῇ σχολῇ. ‘Οταν δὲ εἰς διάπαντησίν μου ἡλέγχθη διὰ τοῦτο. ἀνέφερον, ἐν κληθούσῃ σινερδιάσει τῆς νομικῆς σχολῆς, δ.τι θά δύναται νὰ ἔλεγε κάπις μὴ ἀναγνώσας τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ Sombart, οὗτε τὴν κριτικὴν ἀνάλυσίν μου, ἀλλὰ τὰ ὄποια θὰ κατευδωνον, ώς συνήθως, τὸν σκοπόν του. Εἰς ταῦτα διοώκησεν δ. ‘Ανδρεάδης εἴτε λόγῳ ἀγνοίας, εἴτε λόγῳ τῆς ἀφιλοσοφήσου καὶ θεωρήσου

Έντυπωσιν ἐπροξένησε τὸ ἔργον τοῦ Sombart περὶ τοῦ Γερμανικοῦ Συστήλισμοῦ «Deutscher Sozialismus» 1934. Τοῦτο είναι τὸ ἀδελφικόν ἔργον τοῦ κατὰ τὸ 1915 ἐκδιδέντος ἔργου του «Helden & Händler» («Ἡρωες καὶ ἔμποροι. Πατριωτικαὶ ἐμπνεύσεις»), ἀλλὰ εἰς πολὺ μεγαλυτέρουν κλίμακα. Εἰς αὐτὸν δὲ Sombart συντίσσεται πρὸς τὸν Γερμανικὸν Ἐθνικοποιητικόν, καίτοι ὡς φημῖς ἀνυφέρει ἐν τῷ προτιγμῷ του ἀπό σκοτεινὸν δὲν συνε-

φυπειθωχικῆς συνιθέσεώς του. Τὴν ἀνομίαν τοῦτην ἔξειχθη ἡ τύχη ἔστω καὶ βραδεῶς. Μετά μίαν δεκατεταίραν παρεκκλήση, ὡς μὴ ὑφειλεν, δὲ Sombart παρ' ἄκματέρων: —τοῦ Βιοβαρέσου προλογίζοντος; βιογραφίαν τοῦ Σμπαρούνη — διὰ τὸν θανόντα 'Ανδρεάδην—νὰ προλογίσῃ τὴν γερμανικὴν μεταφρασιν τῆς ὧς; ἀνω βιογραφίας. 'Ο Sombart ἐν ἀγνοιᾳ φεβεταῖς τῶν ἀντιτέρων, εἰς βάρος ἀσφαλῶς τῶν διαπραγμάτων καὶ δικαίων, ἔκτιλιχθεντων προλογίζει τὴν βιογραφίαν καὶ ὁρθῶς ἔκτιμη ὅτι, ἡ ιστορία τοῦ 'Ανδρεάδη παρέμεινε Torgo, λόγῳ τῆς ποικιλίας τῶν ἀπασχολήσεων τοῦ 'Ανδρεάδη, καὶ ἀνεψιαὶ περιτέρω ἐτιδιάπτεως, λόγῳ τοῦ ὅτι προσέφευγε πάντοτε εἰς ἔξιας καὶ ὅλη ἴδιας ιστορικάς ἔργωσις.

Εἰς τὴν βιογραφίαν τούτην, εἰρήνηθα ἐν παρόδῳ, ὑπερβολικῶς ὑπερτιμάται ὑπὸ τοῦ Σμπαρούνη ἡ συμβολὴ τοῦ 'Ανδρεάδηου τὶς τὴν δημοσιονομικὴν ἐπιστήμην ἐν Ἑλλάδi, ἀμφιφορμένων —διὰ τοῦ; πολλοῦ; μὴ γνωρίζοντες— τῶν ἔργων τοῦ Σωτήσον καὶ τοῦ Ζωγράφου (τούτον τὸ διάγραμμα τῆς Δημοσιονομικῆς; 'Ιστορίας ἀνατεύσοντος κριών εὑρίσκεσθων ὁ 'Ανδρεάδης). Τὶς ἐποχὴν καθ' ἥν αὖται πραγματικῶς ἦταν αἱ «ἴδουτικοι» καὶ δημιουργικαὶ. Εἰς τὴν ἔκτιμησιν τῶν ἐπιστημονικῶν συμβολῶν ἔκτιστοι πρότεινε δὲ κριτής; νὰ φέτη βιεῦ καὶ διεισδητικὸν τὸ βλέμμα του εἰς τὸ ἀπότερον παρεκκλήσην, ἰδίως δὲ οὐδέποτε νὰ παρολείπῃ νὰ ματαφέρῃ τὴν φιαντεύσιν του εἰς τὴν ἔκάστοτε ιστορικὴν ἐποχὴν, τὴν ἔξελιξιν καὶ τὰς συνθήκας της. "Ἄ; λεχθῆ ἔτι πρὸς ἐν προχειρένω, ἐφόσον αἱ λέξεις αὗται ἀπροσήσην τῶν δείμηντον Sombart, διὰ μία ἀπὸ τὰς μεγαλυτέρας ὑπηρεσίας τῆς εἰπίας ἐπιστημονικῆς ἀπασχολήσεως του, ἡτο ἡ ἀπόδοσις τοῦ συντηρητικοῦ. Διαδεκτοί; Ἀγνονεῖται εἰς τὰ ἔργα του νὰ πεισῃ διὰ τιλῶς ἐκθέτει, οὔτε προτείνει, οὔτε ἐκτιβάλλει (Sozialismus und Soziale Bewegung), ἡ ἐπιγραμματεῖξε αὐτά μὲ τὸ τοῦ Goethe: «Τὸ ἀληθὲς απὸ μιαροῦ εὐηγέλη», "Ἀν εὐηγένες πνεῦμα τὸ συννατηση, δες χρησιμοτητὴν τὸ παῖδιαν ἀλήθεα». (Vom Menschen. Versuch einer geistwissenschaftlichen Anthropologie 1938), ἡ παρενείρει τὰ Μεφιστοφελικά «Ποίος βλαχεῖν, ποῖος εὐφυῖαν δύναται νὰ σκεφθῇ, ποῦ δὲν τὴν ἐπικέφθησαν πρότερον οἱ πρῶτοι ἡμῶν;»

Τὴν εἰς γαλλικὸν τριπάτευτον βιογραφίαν σινέγραψεν. ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, δὲ Σμπαρούνης. Τὴν εύσυνειδοίσαν, ἐπιμέλειαν καὶ ἀρτίαν ἐμφάνισιν τῆς ὧς ἀνω καὶ τῶν τόσων πολλῶν ἄλλων ἐργασιῶν τοῦ Σμπαρούνη δὲν θέλει οὔτε πόρφυθεν, οὔτε κατὰ σκιάν νάθεξῃ ἡ ἀνωτέρω ὑπόδειξις. 'Ο τίτλος τοῦ ἰδρυτοῦ δὲν ἡρμοζεν δμως διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν ἐντέλειων εἰς τὸν 'Ανδρεάδην οὐδέποτε καὶ οὔτε καν διὰ τὰς ἐλληνικάς συνθήκας. Τοῦ δόθηκ ἀπὸ ἑνα καὶ λον, ἀριστον πρακτικὸν δημοσιονόμον μειθητὴν του, διότι οὔτος ἀπὸ ὑπερβολικὴν ἄλλοτε κλίσιν καὶ θυμασμὸν πρὸς τὸν διδάσκαλόν του δὲν ἡδυνήθη νὰ διαφορίσῃ ἐνδελεχῶς, ἀκεῖνο τὸ ὅποιον τὸν ἐπαγγέλνει καὶ τὸ δότον ἐπει τε νὰ είναι, ἀπὸ ἀκεῖνο τὸ δότοιον ἐν τῇ νηφαλίᾳ κρίσει καὶ τῇ ἀγοραῖτεψ ἐκτιμήσει, τῶν συμβολῶν ἔκάστου εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔξελιξιν, πρὸς ἀγατινή το η το. Μετερχόμενοι δμως ἐπιστήμην δὲν δυνάμεθα νὰ προχωρήσωμεν μὲ τὸ Motto τοῦ Sombart «Vitam impendere vero», ἐὰν δὲν διακρίνομεν μεταξὺ συναισθήματος καὶ ὄντως ὄντος.

σχέτισε τὸ ἔργον του τοῦτο μετὶ τῆς πρατικῆς πολιτικῆς τῆς: Χιτλερικῆς Κυβερνήσεως, διὰ νὰ προμητεύῃ ἐπίσιμον τοῦτο καὶ μετὶ 20 ἔτη, δῆμος θὰ ἥδυναι ἀρ' ἐτέρῳ νὺν εἰχε γραφῇ καὶ ποὺ 10—15 ἔτῶν. 'Υπεραμάνεται ὅμως καὶ οὕτως τοῦ γερωτικοῦ ἐθνικοποιαλισμοῦ: τὸ πνεῦμα τὸ ὅποιον τὸν προώθησεν εἰς τὰς ἐν αὐτῷ πικέψεις του, εἶναι τὸ πνεῦμα τὸ ὅποιον εὑρίσκει τὴν ἔκφραστὴν του εἰς τὰς λέξεις: «Τὸ πᾶν δὲ τὴν Γερμανίαν». Ἐπί στενε πίντωτε δι τοῦ εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ ἀγῶνος τῶν τάξεων, ἔπειτε νὰ ἀνιετάσπιμεν ἄλλην τινὰ πίστιν, τὸ ἐθνικὸν αἴσθημα, τὴν ἰδέαν τῆς θρησκείας, τὴν λαϊκὴν πρωταρχίαν, εἴτε ἄλλο τι.

Τελευταῖς ὁ Sombart ἡγολῆθη μὲ γενικώτερι κοινωνιολογικοῦ θέματα, δι τοῦ εἶναι τὸ δοκίμιον του αἵτις πνευματικοποιημονικῆς ἀνθρωπολογίας (*Vom Menschen. Versuch einer geistwissenschaftlichen Anthropologie* 1938). Τὸ ἔργον του τοῦτο εἶναι διδατκαλία τις περὶ τοῦ Ἀνθρώπου, καθόποτον αὕτη ἀναιρέσται εἰς τὸ εἶναι του καὶ πεμπτουσίᾳ, ἐν μεγαλειώδει καὶ χριστιανῇ διγαντικῇ συνθέσει, παντὸς δὲ τη ἐλέγχῃ περὶ τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων ἀντιλήψεων. Εἰς τὴν ἀνάπτυξιν του ταύτην ἀφ' ἑνὸς μὲν προφυλάσσεται ὁ Sombart ἀπὸ τὴν ἐξολοσιθητήν του εἰς μεταφυσικὴν σκέψιν, καθὼς ἀρ' ἐτέρῳ ἀποφεύγει φυσικοποιημονικὰς σελίδις σκέψεων, περιοριζόμενος εἰς τὴν στενὴν νοολογικὴν ἐπίγνωσιν, δικλαδὴ εἰς τὴν Ἑλλογον κριτικὴν κατανόησιν. Προτίσει δὲ σκοπόν του τὴν ἔρευναν νομιμοποιήσεως τῶν διαφόρων κλαίδων γνώσεως, οἵτινες μεωροῦνται δις διαφωτιστικοὶ τῆς ἐννοίας τοῦ ἀνθρώπου, ἐρυνητικοὶ είτα ἐκεῖνο τὸ ὅποιον θέλουν νὺν μᾶς προσουσίζουν ἐν προκειμένῳ δις γνωσιολογίᾳν, ἢν εἰσπαθῇ καὶ δικαιοῦται πρὸς τοῦτο. Η ἐξέτασις αὕτη προσκόπτει τοιλάκις εἰς ὅρια, τὰ ὅποια καθορίζονται εἰς πᾶσιν ἐπιστημονικὴν ἐπύγνωσιν, ἐκεῖ δηλαδὴ διποταὶ ἀρχίζουν αἱ σφαῖραι εἴτε τῆς καθημερινῆς πείρας, εἴτε τῆς πίστεως, αἱ διποταὶ δὲν εἶναι ή ἀρχὴ ἄλλην τὸ τέλος βέβαια πάσης ἐπιγνώσεως.

Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο, εἰς ὀραίας παρεκβίσεις κάμνει μακρὸν λόγον, ὡς καὶ ἀνωτέρῳ ἐλέγχη, περὶ τῆς ἀγνῆς ἐπιστημονικῆς ἔργασίας, ή ὅποια εἴτε ἀπὸ σκοποῦ, εἴτε ἐξ ἀγνοίας καὶ στενότητος ἀντιλήψεως, δὲν εἶναι δυστυχῶς δὲ κανόνι.

* * *

Η στάσις τοῦ Sombart ἔναντι τοῦ Μαρξισμοῦ ἔδωσε λαβὴν εἰς πολλὰς παρεξηγήσεις. Αἱ ἐπιστημονικαὶ ἀπαρχαὶ τοῦ Sombart ἡσαν μαρξικαί. Ὁ Schmoller μέλιστα ἐκάλει αὐτὸν μαρξιανὸν φιλόσοφον. Σύμπασαν δὲ γνῶσις κατ' αὐτὸν περὶ τῆς φύσεως τῆς νεωτέρας κοινωνίας περιλαμβάνεται εἰς τὸ κομμουνιστικὸν μανιφέστον καὶ δὲ τη δεκαετίας ἐπιμελῶς σπουδάζων τὰ κοινωνικὰ πράγματα εὑρίσκει πάντοτε εἰς αὐτὸν νέας ἀνελπίστους μεγίλας ἀληθείας. Μετὰ τοῦ C. Schmid καὶ Fr. Engels προσεπάθησε νὰ περισώσῃ τὴν περὶ ἀξίας θεωρίαν τοῦ Μάρξ. Διέκρινεν εἰς αὐτὴν βοηθητικόν τι μέσον οἰκονομικῆς σκέψεως, οἰκονομικὴν ἐκδήλωσιν τοῦ γεγονότος τῆς κοινωνικῆς παραγωγικότητος τῆς ἔργασίας, ὡς βάσεως τῆς οἰκονο-

μικής ύπαρξεως. Τῇ βιηθείσα τῆς ὑποθέσεως ταύτης καταλήγομεν εἰς τὴν σαφεστάτην ἀντίληψιν, ὅτι σύμπιστα ἡ ἐκπολιτιστικὴ πρόδος ἔξαρταται ἐκ τῆς κοινωνικῆς παραγωγικότητος τῆς ἐργασίας. Εἰς τὴν τελευταίαν διμως ἔκδοσιν τοῦ «Προλεταρικοῦ σοσιαλισμοῦ»⁽¹⁾ του (1924) ὁ Sombart ἐθεωρήθη ὅτι ἀφίστεται καὶ ἀντιτίθεται ἐκδήλως: πλέον πρὸς τὸν Μάρκο Διὸν αὐτὸν εἰς τὸν Γ' τόμον τοῦ «Κεφαλαιοκρατισμοῦ» του τῷ 1927 καθορίζει κατὰ τὸ δυνατὸν ἀκριβῶς τὴν σχέσιν του πρὸς τὸν Μάρκο. Διὰ τὴν σπουδαίαν αὐτὴν «θέσιν» τοῦ Sombart ἔναντι τοῦ Μάρκου καὶ διότι διαφαίνονται καὶ αἱ κατευθυντήριοι γραμμαὶ τοῦ «Νεωτέρου Κεφαλαιοκρατισμοῦ» του, ἀξίζει ἐκτενέστερον νὰ διαπιστωθοῦν τὰ ὑπὸ τοῦ Sombart εἰς τὸν πρόλογον τοῦ «Υπερφαπλαιοκρατισμοῦ» του διακριθούμενα.

Τὸ ἔργον του τοῦτο καὶ ἴδιας τὸ τρίτον τμῆμα του τὸν ὑπερκεφαλαιοκρατισμὸν θέλει ὁ Sombart ὡς συνέχειαν καὶ ἐν τινὶ ἐννοίᾳ ὡς συμπλήρωσιν τοῦ Μαρξικοῦ ἔργου. «Οσον καὶ ἄν ἀποκρούω ἀντικρυς τὴν κοσμοθεωρίαν τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου καὶ οὕτω κάθε τι τὸ ὅποιον συνοπτικῶς καὶ ἀειολιγικῶς σῆμερον χαρακτηρίζεται ὡς Μαρξισμός, τόσον ἀνενδοιάστως θαυμάζω αὐτὸν ὡς θεωρητικὸν καὶ ἰστορικὸν τοῦ Κεφαλαιοκρατισμοῦ....Καὶ πᾶν δὲ τυχὸν καλὸν ὑπάρχει εἰς τὸ ἔργον μην, ὀφείλεται εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ Μάρκου. Τοῦτο βέβαια δὲν ἀποκλείει τὸ νὰ ἀποκλίνω ἀπὸ αὐτὸν ὅχι μόνον προκειμένων λεπτομερειῶν, ὅχι μόνον εἰς τὰς πλείστας καθ' ἔκπτωσιν ἀντιλήψεις, ἀλλὰ καὶ εἰς οὐσιώδη σημεῖα τῆς συνολικῆς του ἀντιλήψεως».

Ἡ διάφοροι διαιμόρφωταις τῶν συστημάτων μας προέρχεται φυσικῶς, λέγει εἰτε ὁ Sombart, ἀπὸ τὰς διαφόρους ἐποχαίς καθ' ᾧ ἐγράφησαν ταῦτα. «Οταν ὁ Μάρκος συνελάμβανε τὰς ἴδεας του (1840—50) ὁ κεφαλαιοκρατισμὸς ἦτο παρθένος χώρα, ἥν ὁ Μάρκος ἀνεκάλυψε καὶ ὡς πρῶτος ἐπάτει τὸν πόδα του. Ἐρωτήματα ἐπὶ ἐρωτημάτων ἀνέκυπτον καὶ τὸ μέγιπτά ταλαντον τοῦ Μάρκου ὑπῆρξεν, ὅτι ἐγνώριζε νὰ θέτῃ τὰ ἐρωτήματα αὐτά.

1) Καὶ τὸ ἔργον τοῦτο τοῦ Sombart εἶναι ἀπὸ τὰ ἐκτενέστερα καὶ καλύτερα ἔργα του. Ἐκδοθὲν ὡς δεκάτη ἔκδοσις (1924) διασκευασμένη καὶ συμπληρωμένη παλαιοτέροις ἔργοις του, τοῦ Sozialismus und soziale Bewegung πραγματεύεται εἰς δύο τέλμους, ἕνα θεωρητικὸν ('Η Διδοσκαλία) καὶ ἔτερον πρακτικὸν ('Η Κίνησις), δλα τὰς ζητήματα τοῦ προλεταρικοῦ ἡ νεωτέρου σοσιαλισμοῦ. Καθορίζομένου τοῦ κύκλου τῶν προβλημάτων, ἔρευνανται εἰς τὴν «διδασκαλίαν»: αἱ ἀπαρχαὶ τοῦ σοσιαλισμοῦ, δὲ προλετισμός, ἡ διάλυσις τῆς μέχρι τότε κοινωνίης τάξεως, ἡ κοινωνικὴ μεταφυσική, ἡ ἀναπλήρωσις τῆς θρησκείας καὶ τέλος ἡ εἰκών, ἡ θεμελίωσις: καὶ ἡ πραγματοποίησις τοῦ σοσιαλισμοῦ. Εἰς τὴν «κίνησιν» ἔρευνανται οἱ φορεῖς, ἡ συναρμογὴ καὶ οἱ ὑγέται τῆς κοινωνικῆς κινήσεως καθὼς καὶ ἡ ίστορία αὐτῆς. Ἡ Μέθοδος τοῦ ἔργου εἶναι ἡ ἀρεστὴ εἰς τὸν Sombart νοολογική, δηλαδὴ ἡ κατανόησις τοῦ σοσιαλισμοῦ ἐννοιολογικῶς, ἡ κατανόησις του γενετικῶς, ἡ κατανόησις του κριτικῶς. (Τὸν ρόλον τῆς μεθόδου τούτης γενικῶς ὡς φαινομένου εκ α τ α ν ο ἡ σ ε ω ς, βλ. εἰς πρόσφατον ἔργασίαν τοῦ K. Δημητροπούλου: 'Η Κατανόησις ὡς σταθμὸς πολιτιστικῆς ἐκδηλώσεως τοῦ ἀνθρώπου. 1940).

‘Απὸ τινά ζῶμεν καὶ σήμερον. Μὲ τὴν σοφὴν ἐρωτηματολογίαν του διήνοιξεν δόδος καρποφόρου ἐδεύνης: εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἐπιστήμην ἐπὶ ἔνα αἰῶνα. “Ολοὶ οἱ κοινωνιολόγοι, οἵτινες δὲν ἡδυνήθησαν νὰ οἰκειοποιηθοῦν τὰ ἐρωτήματα ταῦτα, ἡσαν καταδικημένοι εἰς ἄγνοιαν, ὡς σήμερον ἀσφαλῶς δυνάμενα νὰ διαπιστώσωμεν τοῦτο.

“Ο, τι δὲ Μάρκος διεφώτισεν εἰς τὸν Κεφαλαιοκρατισμὸν τοῦτο συνήργετο μὲ τὴν ἐποχὴν του. ‘Ο Κεφαλαιοκρατισμὸς ἡτο χάος, δὲν ἡδύνατο τις νὰ προῖπη ἀσφαλῶς τί θὰ διεμορφωῦτο ἐκ τούτοις. ‘Ο εἰσερχόμενος εἰς τὸ χάος τοῦτο μὲ τὴν ίθυνουσσαν ἰδέαν τῆς ἔξελίξεως— καὶ αὐτὸς ἡτο ἀκριβῶς τὸ φῶς δπερ ἔφερεν δὲ Μάρκος— ἡδύνατο νὰ προσδιορίσῃ τὴν σταδιοδορίαν του δύναται τις νὰ εἴπῃ, ἀναλόγως τῶν προπωπικῶν διαθέσεών του. ‘Ο Μάρκος ἐθεώρησεν αὐτὸν ὡς τὸ Prius καιλυτέροις, ίδεωδοις κοινωνίας. Αἱ συνηθῆ καὶ ἡσαν τόσον ἀκαθόριστοι, αἱ δυνατότητες ἡσαν τόσαι, ὥστε εὐχόλως ἡδύνατο νὰ πιστεύσῃ τις δια τοι διέγραψεν δρυπᾶς τὰς κατευθύνσεις, ἃς ὅ— φει λε νὰ ἀκολουθήσῃ δὲ Κεφαλαιοκρατισμός.

‘Απὸ τῶν ἀπόψεων αὐτῶν πρέπει νὰ ἀντικρίσωμεν τὰς ἀσφαλμένις προγνώσεις τοῦ Μάρκου, περὶ τῆς ἀπεριορίστου ἀναπτυξεως τῆς παραγωγικότητος, περὶ τῆς ἀδιυλείπτως αὐξηνύσης συγκεντρώσεως, περὶ τῆς ἀνιποτρέπιου μελλοντικῆς καταστροφῆς τοῦ οἰκονομικοῦ οἰκοδομήματος κλπ. διὰ νὰ κρίνωμεν αὐτὸν δικαίως. ‘Η πακινόριστις εἰλέτι φύσις τοῦ Κεφαλαιοκρατισμοῦ ἐπέτρεπεν εἰς τὸν Μάρκο νὰ θεωρήσῃ αὐτὸν ὡς ἐκτελεστὴν ὅλων τῶν ἐπιθυμῶν του. Τούτου δημως ἔνεκα ἡγίπα δὲ Μάρκος εἰς τὸ βάθος τῆς ψυχῆς του τὸν Κεφαλαιοκρατισμόν, ἀφοῦ ἀνέθετεν εἰς αὐτὸν τὴν πᾶσαν ἐλπίδα του, δηκιας ἐκ τούτου ἵδη διαιροφούμενην μίαν κιτάστασιν ἦν ἐπόθει. Πῶς θὰ περιεφρόνει καὶ ἔμισει— κατὰ τὴν ίδιαν αὐτοῦ εἰκόνα— τὴν μητέρα ἥτις ἔφερεν εἰς την κόλπων της τὸ πολυπόθητον τέκνον; ‘Ο Μάρκος ἡτο λοιπὸν ἐκτελῶς αἰσιόδοξος διὰ τὴν ἔξελιξιν. Τὸ μόνιν οφάλμα του ἡτο δια της «ἐπιστημονική» ἔψευνά του κιτηνύνετο ἀποκλειστικῶς πρὸς πρακτικὸν σκοπόν. Τὸ δλον σύστημά του ἀπεσκόπει δηκιας οφυρηλιτήσῃ εἰς τὸν ἐκιελεστὴν του, τὸ Προλεταριάτον, ἀποτελεσματικὸν δηκιας εἰς τὸν ἀπελευθερωτικόν του ἀγῶνα. ‘Εκ τούτου ἔξαγεται καὶ ἡ ἀπαράμιλλος γοητεία, ἡ δηκιας ἔξιπελύθη ἐκ τοῦ ἔργου τοῦ Μάρκου καὶ ἡ διαρκῆς ἐπίδρεσις, τὴν δηκιας ἡδυνήθη μέχρι σήμερον νὰ ἀσκήσῃ.

Πόσον δημως μετεβλήθησαν τὰ πράγματα κατὰ τὸν διαρρείσαντα ημισυ αἰῶνα, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς δηκιας δὲ Μάρκος ἐθεώρει, ἐπέπτετο καὶ ἔγραφεν.

‘Ο Κεφαλαιοκρατισμὸς ἡρευνήθη. Προβλήματα ὑπάρχουν διὰ τὸν «πρακτικὸν οἰκονομολόγων». Αἱ μεγάλαι δημως κοιμοῦστορικαὶ γραμμαὶ ἔξελίξεως, καθόσον αὐτοὶ δύνινται νὰ καθορισθοῦν ἀπὸ τὴν Οἰκονομίαν μόνον, εἰναι σαφεῖς πλέον: διὰ τε τὴν σήμερον ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ ἀπώτερον μέλλον. Δι’ αὐτὸς περιτόμεθι διαφορετικῆς ἀπὸ τὸν Μάρκο, συνεχίζει δὲ Σομπάρτ, δηκιας εὑρίσκετο εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ὁδοῦ του.

Λέν επιείσθα τούτου ἔνεκεν ἀπαιτούμενοῖς διὰ τὴν ἐξέλιξιν, λέγει δὲ Sombart, ἀλλὰ διφείλομεν τὴν αἰτιοδοξίαν μις νὶς θεμελιώσωμεν εἰς ἄλλον κόσμον ἵδεων ἀπὸ τὰς τοῦ κεφαλαιοχριτισμοῦ. Λέν θεωροῦμεν πλέον τὸν κεφαλαιοχριτισμὸν ὡς τὴν ἀγίαν Μητέρα ήτις ἔφερεν εἰς τοὺς κόλπους τῆς τὸν Σωτῆρα. Συνοπτικῶς δινούμεθα νὰ εἴπωμεν: "Ο, τι δὲ Μάρκος εἶπεν, ἦτο δὲ πρὸ της μεταλύρρων φῆσις περὶ τοῦ κεφαλαιοχριτισμοῦ, εἰς τὸ ἔργον τοῦτο λέγεται ἡ μετριόφρων τελευταὶ αἰτιολογίας οὐκονομικῶν. Εἰ: τὸ ἔργον τοῦτο δὲ Μάρκος ἀπὸ γοντεύεται. Ἀτο· γοντεύεται διμος σημαντεῖ τὸ ἴδιον ὡς ἐπιστημονικοποίησις, ἐν τῇ νηφριάλιψι ἔννοιᾳ τὴν δύσιστην ἀποδίδω εἰς τὴν λέξιν ταύτην. Χωρὶς κιτατιρικές, χωρὶς ἀποτόμους διακοπές, χωρὶς δριμυτικάς ἐξάρσεις ἐξελίσσεται ἡ μελλοντικὴ οὐκονομικὴ ζωή. Η ἐξέλιξις αὐτῇ εἶναι πολὺ πληκτικῶν τῆς τοῦ Μάρκου καὶ ἀπὸ δωμανικῆς ἀπόφεως θὰ ἦτο ἕσως κρῖσι, ὅτι δὲ ἐξέλιξις δὲν λαμβάνει χόρην καθ' ὃν τούτον δὲ Μάρκος προεφήτειν. Μετὰ πάσης ἀγωνίας ἀνιγγινώσκει τις τὸ 23 τμῆμα τοῦ πρώτου τόμου τοῦ Κεφαλαιού! Ἀλλὰ ιετεροχώμενοι ἐπιστήμην πρέπει νὰ σύνταπαρούμεθα ἑαυτούς, πρέπει νὰ θεωρᾶσθανταί εἰς τὴν ἀλήθευτιν. Καλύτεροι εἶναι νὰ ἔχωμεν ἀπίγνωστιν τὸν δύσιν τὸν δυνατοτήτων μις παρά, ὡς δὲ διαδικλος, νὰ προβιβλωμένοι εἰς ἀνατούς ἀκινηθωτούς σκοπούς. Τὸ δόγμα δὲν εἶναι ὡς τὰ πολλὰ πληκτικότερον τοῦ κεφαλαιού. Οὕτω κλείει δὲ πίλογος τοῦ μεγαλειώδους ἔργου τοῦ Sombart.

Εἰς τὴν περὶ Μεθόδων καὶ συστηματικῆς ἐφιδία ἐν τῇ οὐκονομικῇ ἐπιστήμῃ τοῦ λήγοντος παρελθόντος αἰώνου (1890—1900) δὲ Sombart καθόσιον αἱροῦται τὰς ἀξιολογικὰς κρίσεις ἐκηρύχθη ἔναντινον αὐτῶν, πιστεύοντας δὲν ἐπιτρέπονται οὖν δήποτε εἴδους ἡθικά, θρησκευτικά ἢ καὶ πολιτικά ἰδεώδη ἐν τῷ πεδίῳ τῆς Οἰκονομικῆς Ἐπιστήμης. Οὔτος ὑπεστήθη τὴν ὑπάτην διαμήρφωσιν καὶ μοναδικὴν κυριαρχίαν ἐνὸς ἐξ αὐτῆς: ταύτης τῆς φύσεως τῆς Οἰκονομίας προαγομένου αἰτήματος: τῆς μεγίστης παραγωγικότητος. Δὲν ἔνειπεν διμος ὡς προσδοκίαν τοῦ ταύτην τῆς παραγωγικότητος (¹) ἀποδεκτής πλήρως τὴν ἀποψίαν τοῦ Max Weber

1) Καὶ δὲ οἱ Αιώνων διατρέπειν αὐτηρῶς μεταξὺ τῆς μεμονωμένης καθ' Ἑκατοντον οὐκονομίας καὶ τῆς Ἐθνικῆς Οἰκονομίας, πιστεύει δὲ διε τὴν περὶ Ἐθνικῆς Οἰκονομίας διδασκαλίαν καὶ τὴν διατηροῦμεν διπλήν τῆς ἀρχῆς τῆς οὐκονομικότητος, ήτις προσπιδίζει εἰς τὰς καθ' Ἑκαστον ίδιωτικάς οὐκονομικάς ἐκδηλώσεις, ἐνῷ εἰς τὴν ἔννικήν οὐκονομίαν τὸ πᾶν δέον νὰ συντονισθῇ πρὸς τὴν κοινωνικότητα. Καὶ εἰς τὸ κέντρον δὲ τῆς κοινωνικῆς οὐκονομίας δὲν προσαρμόζεται τὸ ἀφηρημένον ὑποκειμενικῶς ἢ ἀντικειμενικῶς: συλλαμβανόμενον φαινόμενον τῆς ἀξίας, ἀλλὰ τὸ κοινωνικὸν πρόβλημα τῶν τεμάνων. Οὔτως δλαι αἱ νεώτεραι «έφευρθεσεις» διοκληρωτεῖσῶν περὶ τῆς κοινωνικότητος; τῆς οὐκονομίας, ἀποδεικνύοντας ἀνισόρητοι, διότι καὶ παλαιοτέρα τούτων ὑπῆρξεν αὐτὴ καὶ εἰς αὐτὴν ἀλλως τε τὴν φύσιν τῆς κοινωνικῆς οὐκονομίας ἔχειται ἡ κοινωνικότης.

καὶ τῆς νεωτέρας: γερμανικής ίστορικής σχολής, καθ' ἥν εἰς τὸ ἐπιστημονικὸν πεδίον δὲν δυνάμεθεν νὰ πριέλωμεν οὔτε κοινωνικά μετήμετα ἢ κοινωνικοτολιτικὴν ιδεώδη, οὔτε νὰ ἀποφανθόμεθα κοινωνικής λειτουργικής χρήσεις⁽¹⁾. Κατὰ τοὺς συνήθεις δὲ εἰς τὸν Sombart μεταφορικὸν ἀφοριστικὸν καὶ ἀπορθεγματικὸν χαρακτηρισμούς, ἔλεγε τῷ 1909 εἰς τὸ συνέδριον τοῦ Σωματείου Κοινωνικῆς πολιτικῆς ἐν Βιέννῃ: Εἰς τὸ πεδίον μας τότε μόνον δυνάμεθα νὰ ἀρχίσωμεν συζητοῦντες λειτουργικής χρήσεις, ὅταν πρότερον προσκομίσωμεν ἐπιστημονικὴν ἀπόδειξιν, διὰ τοῦτο δὲν ἡ αἱ κατανόγχοιοι εἶναι ὀδαιότεραι.

**

Κυριώτερα ἀλλὰ ἔργα τοῦ Sombart είναι: Die Römische Campagna 1888. Zukunft der Juden (1912). Krieg und Kapitalismus 1912. Der Bourgeois, Πνευματικὴ ίστορια τοῦ νεωτέρου οἰκονομικοῦ ἀνισχότου (1923). «Εὐτοροὶ καὶ Ἡπότες» Πατριωτικαὶ ἐμπνευσίες (1915). «Οἱ Ἐβραῖοι καὶ η οἰκονομικὴ ζωὴ» (1922). «Πολυτέλεια καὶ Κεφαλαιοχορτισμός» (1922). «Η Γερμανικὴ Πολιτικὴ Οἰκονομία κατὰ τὸν 19ον αἰώνα». «Ο προλεταρικὸς σοσιαλισμός» (ἐπινέκδοσις τοῦ ἔργου «Σοσιαλισμὸς καὶ σοσιαλιστικὴ κίνησις κατὰ τὸν 19ον αἰώνα»). «Τὸ μέλλον τοῦ Κεφαλαιοχορτισμοῦ». «Τὸ προλεταριότον» (1905). «Die Ordnung des Wirtschaftslebens κλπ. (2). Die Anfänge der Soziologie (1923) εἰς Handwörterbuch der Soziologie πολλὰ ἀριθμοὶ κλπ.

**

Τὰ ἔργα τοῦ Sombart ἔγραψα καὶ ἄλλοτε («Ἀρχὴν» 1925 σελ. 74) δὲν γηράσκουν διάτι δὲν ἀναφέρουν γε γονότα πρόσωπα ἢ ἄνευ, πετάτινα χρόνον ἐπικαίρου διαφέροντος. Τὰ ἔργα τοῦ Sombart ὅπου δὲν παρακολουθοῦν τὴν ίστορικὴν ἢ κοινωνιολογικὴν ἔξελιξιν περιλαμβάνονται κρίσεις, καθ' ἀκεύουν τὴν οἰκονομικὴν σύνληψιν εἰς μέγιστον μετριούν, ἀνατέμνουν τὴν οἰκονομικὴν ζωὴν μέχρι τῶν μικραιστῶν τῆς καὶ μᾶς ἐμφανίζουν ἐν κοινωνιολογικῇ πεμπτούσιᾳ τὰ ἐλατήρια αὐτῆς, τὰς χαρακτηριστικὰς γραμμαίς τῆς.

Ἐκεῖνο τὸ ὄποιον ἀποτελεῖ τὴν πρωτοτυπίαν εἰς τὸ ἔργον τοῦ Sombart δὲν είναι ἡ περιγραφὴ τῶν σπαδίων τῆς οἰκονομικῆς ἔξελιξεως ἢ δι τοινούμως τῆς μεγάλης σημασίας τῶν τεχνικῶν ἐφευρέσεων, εἴ τι ἄλλο, ἀλλὰ ἡ ἀποκά-

1) Ο Max Weber ἐθεώρει δύως τὰς ἐμπειρικὰς ἐκδηλώσεις ὑφισταμένας, καὶ τοι οὐχὶ ὡς αὐται διμφανίζονται ἀμέσως εἰ; ήμας, ἀλλὰ ὡς διεμόρφωνται ταῦτας εἰς τοὺς Ιδεῶδες τύπους του, οἵτινες ἐν τῇ ίστορικῇ διαδρομῇ τῶν ἐννοιῶν προηχθῆσαν διά συνθέσεως; ἐκ τῶν καθ' ἔκαπτον χαρακτηριστικῶν τῆς πρωτεικῆς μας παρατηρήσεως; πρβλ. Theo-Syranyi Unger ἐνθ' ἀν.

2) Περὶ Sombart καθὼς καὶ ἀναλύσεις, μεταφράσεις, κριτικάς τῶν ἔργων αὐτοῦ βλ. εἰς τοὺς τόμους τοῦ «Ἀρχείου» τούτου *A* (1921) σελ. 226, *A* (1924) σελ. 490, *B* (1925) σελ. 74, *Z* (1927) σελ. 34*, *I* (1930) σελ. 165, *IB* (1932) σελ. 30*, *II* (1933) σελ. 274, 25*, *III* (1938) σελ. 53*, *IV* (1939) σελ. 15*.

λυψις τῆς οἰκονομικῆς νοοτροπίας κάθετε ἐποχῆς, τοῦ πνεύματος τῆς οἰκονομικῆς δράσεως τῶν καθ' ἔκαστον οἰκονομικῶν περιόδων. Οὔτε εἰς τὸν Hildebrand, οὔτε εἰς τὸν Schmoller, οὔτε εἰς τὸν Bücher δὲν συναντᾶται ἡ ψυχολογικὴ αὐτὴ διαπίστωσις· διαφορισμὸς τῆς ἐξελίξεως τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς ὑπὸ τῶν ἀνωτέρω συγγραφέων στηρίζεται εἰς ἐξωτερικὰ πρὸ παντὸς γνωρίσματα, ἐνῷ ἡ ὑπὸ τοῦ Sombart ἀποκάλυψις τῆς οἰκονομικῆς νοοτροπίας (¹) κάνει ἐποχῆς μᾶς δίδει τὴν κλεῖδα διὰ τὴν κρίσιν καὶ τῆς παρούσης καὶ τῆς μετλούσης φάσεως τοῦ καπιτουλισμοῦ. Καὶ ἐδῶ στηρίζονται αἱ κάπτως δογματικαὶ καὶ τολμηραὶ σκέψεις τοῦ Sombart διὰ τὸ μέλλον τοῦ Κεφαλαιοκρατισμοῦ (βλ. καὶ ἀνωτ. σελ. 170/2). «.,Εἰς τὴν γνῶσιν μας καὶ τὴν δημιουργικὴν δύναμιν τῶν συστημάτων καὶ θεωριῶν ἐτέθησαν (οὕτω) δρια. Ἡ πληθὺς τῶν ἀδυναπήτων γεγονότων ἔξαναγκάζει τὴν σκέψιν μας. πρὸς τελείως καθωρισμένας τροχιάς».

Τούτου ἔνεκα δέ, ἐπειδὴ τόσον περισσότερα γνωρίζομεν ἀπὸ τοὺς πρὸ
ἡμῶν, δὲν δυνάμεθα νὰ πιστεύωμεν πλέον εἰς τὴν δημουργικὴν δύναμιν
τοῦ Κεφαλαιοχατισμοῦ ὅπως τοῦτο ἐπετρέπετο εἰς τὸν Μίρξ, δ ὁ δοποῖος
εὐρίσκετο εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς δόδου. Γνωρίζομεν δτι παρ' ὅλας τὰς φωνα-
σκίας δὲν προῆλθε τι σπουδαῖον ἐκπολιτιστικῶς καὶ δτι καὶ εἰς πᾶν
μέλλον δὲν θὰ προέλθῃ τι ἐκ τούτου.

Εἰς τὸ ἔργον του ὁ Sombart ἐπὶ μακρὸν θὰ ἀντιρέχωμεν διὰ νὰ ἀντλήσωμεν ἀπὸ τὴν βαθεῖαν παρατήρησίν του. ἀπὸ τὸ εὐρὺ βλέμμα του, ἀπὸ τὸν πλούσιον ἀμυνόν, τὸν δοποῖν ἔδρεψεν ἀναμοχλεύων ὡς ἄξιος ἐργάτης τὴν φύσιν, τὴν σύνιεσιν, τὰ κίρια χαρακτηριστικά, τὰς ἐκδηλώσεις τῆς νεωτέρας οἰκουνιμικῆς ζωῆς. Ἡ τελευταία φράσις τοῦ Κεφαλαιοχρασιμοῦ του, ή και ἀνωτέρῳ μνημονευθεῖσα ἀρμόζει, νομίζω, ὡς συνοπτικὸν ἐπίγραμμα τοῦ διὰ βίου ἔργου του, τοῦ παριστῶντος τὴν ἐθελοθυσίαν διὰ τὴν ἀλήθειαν: *Vitam impendere vero.*

1) Όρατοις οναλίσμαδις τὸν ὄποιον περιέχει ὁ Κεφαλαιοχρατισμὸς ἔναντι τοῦ δικαιοδισμοῦ τῶν παλαιοτέρων οἰκονομικῶν συστημάτων (διὰ τούτο γίνεται ἀκτενής λόγρος περὶ τῆς ἐπιστημονικοποίησεως τῆς διευθύνσεως τῶν ἐπιχειρήσεων καὶ πνευματικοποίησεως τῶν ἔκμεταλλεύσεων [βλ. Κεφαλαιοχρατισμὸν Τόμ. Γ' σελ. 884] καθὼς καὶ τῆς σημασίας καὶ τῆς λογιστικῆς ἀκόμη [ἔνθ. ἀν. τόμ. Β. σελ. 110] είναι ἔκδηλωσις τῆς καπιταλιστικῆς νοοτροπίας, ἀφ' ἑνὸς εὐ πᾶν διευθετούσης, ὑπολογιζούσης, διοικονομούσης, ἀλλὰ ὡσαύτως καὶ τὸ πᾶν περιπτειωθῆς, κερδοσκοπικῶς. ἀν ἐπιτρέπεται ἡ ἔχφρασις τυχοδιωκετῶς, βιβιδιωκούσης.